सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन

ज्योती वर्मा

परीक्षा क्रमाङ्क : ७२२८०४१/०७५

त्रि.वि. दर्ता क्रमाङ्क : ९-२-८३४-८०-२००९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षाअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह चौथो सत्र नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५/2019

सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन

२३/०७६

ज्योती वर्मा

प्रतिबद्धता पत्र

सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधपत्र तयार पार्दा प्रयोग उपयोगमा ल्याएका शोध प्रतिवेदनभित्रका सामग्रीहरू नितान्त मौलिक हुन् । प्रस्तुत शोधपत्रमा आवश्यकताअनुसार स्रोत खुलाएर वाक्यांश तथा वाक्यहरू साभार गरिएको छ । यस शोधपत्रका अंश अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग र प्रकाशनमा आएका छैनन् । अतः यो शोधपत्र नितान्त मौलिक भएको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

शोधार्थी

ज्योती वर्मा

मिति : २०७५/१२/१०

शोधनिर्देशकको सिफारिसपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रकी छात्रा ज्योती वर्माले *सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन* शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा रहेर तयार पार्नुभएको हो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....
प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
शोधनिर्देशक
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

मिति : २०७६/०१/०२
April 15, 2019

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ पाठ्यांशको आवश्यकता पूर्तिका लागि छात्रा ज्योती वर्माद्वारा *सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन* शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उचित ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

१.	प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई (विभागीय प्रमुख)	....
२.	प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल (शोधनिर्देशक)	....
३.	प्रा. महेश्वर न्यौपाने (शोधविशेषज्ञ)	....

मिति : २०७६/०१/२३

May 6, 2019

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र, सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम एड.) चौथो सत्रको नेपा.शि. ५४४ को पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि तयार पारिएको छ । 'सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र हाम्रा आदरणीय गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलको निर्देशनमा तयार पारिएको हो । आफ्नो कार्य व्यस्तताका बाबजुद पनि यो शोधपत्र तयार पार्न शुरुदेखि अन्त्यसम्म निरन्तर सहयोग गरी आवश्यक सरसल्लाह र सुझाब समेत दिनुहुने शोध निर्देशक ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो शोधप्रस्तावलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्यका लागि अनुमति दिनुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. रामप्रसाद भट्टराई ज्यूप्रति र नेपाली भाषा शिक्षा विभागका सम्पूर्ण गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म ल्याउनका लागि सल्लाह सुझाब र हौसला प्रदान गर्नु हुने आदरणीय पिता ध्रुब नारायण चौधरी र माता गीनादेवी चौधरीप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । साथसाथै विशेष गरी प्रस्तुत शोधकार्यलाई सम्पन्न गर्नका लागि उचित समय तथा स्रोतसाधन उपलब्ध गराएर निरन्तर सहयोग र हौसला प्रदान गर्नु हुने श्रीमान् अमित चौधरीप्रति म कृतज्ञ छु ।

यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा हृदयदेखि नै मलाई अमूल्य सहयोग प्रदान गर्ने मेरा ससुरा बुबा पिताम्बर नारायण चौधरी र सासू आमा विन्दादेवी चौधरी र मलाई विशेष सहयोग पुऱ्याउने हाम्रा सहपाठी साथीहरूबाट सल्लाह, सुझाब, सहयोग गरिएकाले सम्बद्ध सबैप्रति कृतज्ञ छु । साथै यो शोधकार्य लेखन सफल पार्नका लागि आर्थिक सहयोग गर्ने विश्वविद्यालय अनुदान आयोग, सानोठिमी, भक्तपुरप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । (MRS/75-76/Edu-41) ।

अन्तमा यस शोधपत्रको कम्प्युटर सेटिङ कार्यमा सहयोग गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधार्थी

ज्योति वर्मा

शोधसार

प्रस्तुत शोधकार्य 'सप्तरी जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली उच्चारण गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' शीर्षकमा आधारित रहेर तयार पारिएको छ । उक्त शोधकार्यमा कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, लैङ्गिकताका आधारमा कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु र विद्यालय प्रकृतिको आधारमा कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्यहरू राखिएको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यमा सप्तरी जिल्लाका ५ वटा संस्थागत र ५ वटा सामुदायिक विद्यालयको ५० छात्र र ५० छात्रा गरी जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई नमुना सङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ ।, सामग्री सङ्कलनका लागि कक्षा सातको पाठ्यपुस्तकबाट शब्दहरूको सूची बनाई उक्त निर्धारित सूचीका शब्दहरू विद्यार्थीहरूलाई पालैपालो उच्चारण गर्न लगाएर टेप रेकर्ड गरिएको थियो, साथै त्यसमा देखिएका त्रुटिहरू कापीमा टिपिएको थियो ।

यस अध्ययनमा सङ्कलित तथ्याङ्कहरूको विश्लेषण गर्दा कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिली भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाका वर्ण र शब्दले उच्चारणमा धेरै त्रुटि गरेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूलाई 'य' र 'ए', 'क्ष', संयुक्त 'स' सम्बन्धी, 'ड', 'ट' वर्णको उच्चारण, हलन्त र अजन्त, 'रेफ', चन्द्रविन्दु, 'क' वर्णको उच्चारण, शिरविन्दु, आकार र अकार सम्बन्धी, 'ह' वर्णको उच्चारण, 'र' वर्णको उच्चारण संयुक्त रूपमा आउने 'च' वर्णको उच्चारण गर्न लगाइएको थियो ।

अन्त्यमा कक्षा सातमा अध्ययनरत मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली उच्चारणमा सुधार ल्याउन त्रुटिको निराकरणका उपाय वा सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षलाई निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ :

- 'य' र 'ए' सँग सम्बन्धित शब्दहरूको उच्चारणमा 'ऐनकानुन' शब्दलाई 'एनकानुन' उच्चारण गरी ५६ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । यहाँ 'य' को स्थानमा 'अ', 'ए' र 'ए' को स्थानमा 'य' वर्णको उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

- ‘क्ष’ वर्णको उच्चारणमा सबभन्दा बढी ‘लक्ष्मण’ शब्दमा ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ। यहाँ ‘क्ष’ वर्णलाई ‘छ’ उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ।
- सबैभन्दा बढी ‘ण’ वर्णको उच्चारणमा १०० प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ। विद्यार्थीहरूले ‘ण’ वर्णलाई ‘न’ उच्चारण गरेको पाइन्छ।
- संयुक्त ‘स’ सँग सम्बन्धित शब्दको उच्चारणमा ‘स्तनधारी’ शब्दलाई ‘अस्तनधारी’ उच्चारण गरी ४१ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ।
- संयुक्त शब्दको उच्चारणमा पनि प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ। यहाँ सर्वोच्च शब्दलाई सर्वोच/सर्वोचक उच्चारण गरी ३६ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ।
- मातृभाषाको प्रभावले गर्दा हलन्त र अजन्त वर्णको उच्चारणमा पनि प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ। ‘अब’ र ‘आज’ शब्दको उच्चारणमा २७ र २१ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ।
- ‘रेफ’ सम्बन्धी उच्चारणमा मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले ‘रेफ’ लाई पूर्ण उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ। ‘उर्वर’ र ‘धार्मिक’ शब्दलाई ‘उरवर’ र ‘धारमिक’ उच्चारण गरी १९ र १६ प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ।
- ‘र’ वर्णको आधार उच्चारणमा पूर्ण उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ। ‘प्रभु’ र प्रमाण शब्दलाई ‘परभु’ र ‘परमान’ उच्चारण गरी ४० र ३९ प्रतिशतले त्रुटि गरेको देखिन्छ।
- चन्द्रविन्दुसम्बन्धी शब्दको उच्चारण गर्दा चन्द्रविन्दुको लोप गरी उच्चारण गरेको देखिन्छ। सबैभन्दा बढी ‘बाँस’ शब्दलाई ‘बास’ उच्चारण गरी ३० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ। यस्ता त्रुटि मातृभाषाको प्रभावका कारण बढी देखिन्छ।
- शिरविन्दुसम्बन्धी शब्दको उच्चारणमा सबभन्दा बढी ‘संलग्न’ शब्दलाई ‘संलग्न’ उच्चारण गरी ४९ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको देखिन्छ।
- मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले अन्य वर्णसित संयुक्त भएर आउने अजन्त ‘र’ लाई हलन्त उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ। सुरेन्द्र र चन्द्र शब्दलाई ‘सुरेन्दर’ र ‘चन्दर’ उच्चारण गरी त्रुटि गरेको देखिन्छ।

- ‘ह’ वर्ण सम्बन्धी शब्दको उच्चारणमा कतै ‘ह’ वर्णलाई लोप गरेको छ भने कतै ‘ह’ वर्णमा लागेको आकारलाई लोप गरी उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ । ‘सहमति’, ‘रिसाहा’ शब्दलाई ‘समति’ र ‘रिसाह’ उच्चारण गरी १७ र १५ प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।
- लैङ्गिकताका आधारमा त्रुटिको विश्लेषण गर्दा छात्राभन्दा बढी छात्रले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइन्छ ।
- विद्यालय प्रकृतिका आधारमा पनि त्रुटिको विश्लेषण गर्दा निजीभन्दा बढी सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याकथन २

१.३ अध्ययनको उद्देश्य ३

१.४ शोधको औचित्य ३

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन ४

१.६ शोधकार्यको रूपरेखा ४

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा ६

२.१.१ पुस्तक समीक्षा ६

२.१.२ शोध समीक्षा ७

२.२ सैद्धान्तिक अवधारणा ११

२.२.१ पृष्ठभूमि ११

२.२.२ मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू १२

२.२.३ भाषिक त्रुटिका क्षेत्रहरू १३

२.२.३.१ भाषिक एकाइगत त्रुटि १३

२.२.३.२ विकासशीलताका आधारमा त्रुटि १५

२.२.३.३ स्रोतका आधारमा त्रुटि १५

२.२.३.४ गम्भीरताका आधारमा त्रुटि १५

२.२.३.५ स्वरूपका आधारमा त्रुटि १६

२.२.४ मैथिलीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिका कारणहरू १६

अध्याय तीन

अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ जनसङ्ख्याको पहिचान १८

३.२ नमुना छनोट १८

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू १८

३.३.१ प्राथमिक स्रोत १८
३.३.२ द्वितीयक स्रोत १९
३.४ सामग्री निर्माण र मानकीकरण १९
३.५ तथ्याङ्को व्याख्या विश्लेषण १९

अध्याय - चार

समग्र विद्यार्थीहरूको उच्चारगत त्रुटिहरूको व्याख्या

४.१ शोध कार्यमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको उच्चारणको अध्ययन २०
४.१.१ 'य' र 'ए' वर्णहरूको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २०
४.१.२ 'क्ष' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २१
४.१.३ 'ड' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २२
४.१.४ 'ण' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २३
४.१.५ संयुक्त 'स' को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २४
४.१.६ संयुक्त शब्दको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २५
४.१.७ 'ट' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २६
४.१.८ हलन्त र अजन्त वर्णका उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २७
४.१.९ रेफ सम्बन्धी त्रुटि २८
४.१.१० 'र' वर्णको आधा उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि २९
४.१.११ चन्द्रविन्दु उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३०
४.१.१२ शिरविन्दु उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३१
४.१.१३ 'क' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३२
४.१.१४ अजन्त 'र' को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३३
४.१.१५ संयुक्त रूपमा आउने 'च' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३४
४.१.१६ 'ह' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३५
४.१.१७ अकार र आकार उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३६

अध्याय पाँच

लैङ्गिक आधारमा उच्चारणगत त्रुटिको व्याख्या

५.१ छात्रा र छात्राहरूको उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन ३७
५.१.१ 'य' र 'ए' वर्णहरूको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३७
५.१.२ 'क्ष' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३८
५.१.३ 'ड' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ३९
५.१.४ 'ण' वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४०

५.१.५ संयुक्त ‘स’ को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४१
५.१.६ संयुक्त शब्दको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४२
५.१.७ ‘ट’ वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४३
५.१.८ हलन्त र अजन्त वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४४
५.१.९ रेफ सम्बन्धी त्रुटि ४५
५.१.१० ‘र’ वर्णको आधा उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४६
५.१.११ चन्द्रविन्दु उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४७
५.१.१२ शिरविन्दु उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४८
५.१.१३ ‘क’ वर्णको उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ४९
५.१.१४ अजन्त ‘र’ को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ५०
५.१.१५ संयुक्त रूपमा आउने ‘च’ वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५१
५.१.१६ ‘ह’ वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५२
५.१.१७ अकार र आकार उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५३

अध्याय छ

विद्यालय प्रकृतिको आधारमा उच्चारणगत त्रुटिको व्याख्या

६.१ संस्थागत र सामुदायिक विद्यालयका विद्यार्थीहरूको उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन ५४
६.१.१ य र ए वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५४
६.१.२ क्ष वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५५
६.१.३ ड वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५६
६.१.४ ण वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५७
६.१.५ संयुक्त ‘स’ को उच्चारण सम्बन्धी त्रुटि ५८
६.१.६ संयुक्त शब्दको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ५९
६.१.७ ट वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६०
६.१.८ हलन्त र अजन्त वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६१
६.१.९ रेफ सम्बन्धी त्रुटि ६२
६.१.१० र वर्णको आधा उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६३
६.१.११ चन्द्रविन्दु उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६४
६.१.१२ शिरविन्दु उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६५
६.१.१३ क वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६६
६.१.१४ अजन्त ‘र’ को उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६७
६.१.१५ संयुक्त रूपमा आउने ‘च’ वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६८

६.१.१६ ह वर्णको उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ६९
६.१.१७ अकार र आकार उच्चारणसम्बन्धी त्रुटि ७०
६.१.१८ मैथिलीभाषी विद्यार्थीले नेपाली उच्चारणमा गर्ने त्रुटिको निराकरणका उपायहरू ७१
६.२ सुझाव ७२

अध्याय सात

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

७.१ सारांश ७४
७.२ निष्कर्ष ७५
७.३ उपयोगिता ७७
७.३.१ नीतिगत तह ७७
७.३.२ प्रयोगगत तह ७८
७.३.३ भावी शोधका लागि सम्भावित शीर्षकहरू ७८
सन्दर्भ सामग्रीसूची ७९
परिशिष्ट
व्यक्तिवृत्त

तालिका सूची

		पृष्ठ
१.	य र ए वर्णको उच्चारण	२०
२.	'क्ष' वर्णको उच्चारण	२१
३.	'ड' वर्णको उच्चारण	२२
४.	'ण' वर्णको उच्चारण	२३
५.	संयुक्त 'स' वर्णको उच्चारण	२४
६.	संयुक्त शब्दको उच्चारण	२५
७.	'ट' वर्णको उच्चारण	२६
८.	हलन्त र अजन्त वर्णहरूको उच्चारण	२७
९.	रेफ उच्चारण	२८
१०.	'र' वर्ण आधा उच्चारण	२९
११.	चन्द्रविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	३०
१२.	शिरविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	३१
१३.	'क' वर्णको उच्चारण	३२
१४.	अजन्त 'र' को उच्चारण	३३
१५.	संयुक्त रूपमा आउने 'च' वर्णको उच्चारण	३४
१६.	'ह' वर्णको उच्चारण	३५
१७.	अकार र आकार सम्बन्धी उच्चारण	३६
१८.	य र ए वर्णको उच्चारण	३७
१९.	'क्ष' वर्णको उच्चारण	३८
२०.	'ड' वर्णको उच्चारण	३९
२१.	'ण' वर्णको उच्चारण	४०
२२.	संयुक्त 'स' वर्णको उच्चारण	४१
२३.	संयुक्त शब्दको उच्चारण	४२
२४.	'ट' वर्णको उच्चारण	४३
२५.	हलन्त र अजन्त वर्णहरूको उच्चारण	४४
२६.	रेफ उच्चारण	४५
२७.	'र' वर्ण आधा उच्चारण	४६
२८.	चन्द्रविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	४७
२९.	शिरविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	४८

३०.	'क' वर्णको उच्चारण	४९
३१.	अजन्त 'र' को उच्चारण	५०
३२.	संयुक्त रूपमा आउने 'च' वर्णको उच्चारण	५१
३३.	'ह' वर्णको उच्चारण	५२
३४.	अकार र आकार सम्बन्धी उच्चारण	५३
३५.	य र ए वर्णको उच्चारण	५४
३६.	'क्ष' वर्णको उच्चारण	५५
३७.	'ड' वर्णको उच्चारण	५६
३८.	'ण' वर्णको उच्चारण	५७
३९.	संयुक्त 'स' वर्णको उच्चारण	५८
४०.	संयुक्त शब्दको उच्चारण	५९
४१.	'ट' वर्णको उच्चारण	६०
४२.	हलन्त र अजन्त वर्णहरूको उच्चारण	६१
४३.	रेफ उच्चारण	६२
४४.	'र' वर्ण आधा उच्चारण	६३
४५.	चन्द्रविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	६४
४६.	शिरविन्दु सम्बन्धी उच्चारण	६५
४७.	'क' वर्णको उच्चारण	६६
४८.	अजन्त 'र' को उच्चारण	६७
४९.	संयुक्त रूपमा आउने 'च' वर्णको उच्चारण	६८
५०.	'ह' वर्णको उच्चारण	६९
५१.	अकार र आकार सम्बन्धी उच्चारण	७०